

ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ЧИТАБЕЛЬНОСТІ

Мартиненко Валентина Олександрівна,
канд. пед. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,

Україна

У сучасних соціокультурних умовах, навчання читання у початковій школі розглядається як базова інтелектуальна технологія, як важливий індивідуальний ресурс розвитку особистості; як інструментальна навичка, яка включає осмислене, рефлексивне читання, оволодіння різними видами читання; комунікативним читанням вголос і мовчки; використання практики самостійного читання; освоєння стратегій читання художніх та інших видів текстів; уміння вибрати стратегію читання, що відповідає конкретному навчальному завданню та ін.

На уроках читання навчальним матеріалом для учнів слугують літературні тексти, добір яких для різних вікових груп здійснюється з урахуванням вікових особливостей становлення й розвитку пізнавальних процесів, понятійного мислення, мовлення, фонових знань, соціального досвіду молодших школярів.

Це художні й інформаційні тексти, у яких мають бути експліцитно (очевидно, чітко) представлені елементи композиційно-логічної структури (заголовки, членування тексту на логічно завершені частини, послідовний розвиток сюжетної лінії, достатня частотність повторюваності ключових слів, понять, термінів, поліграфічне оформлення матеріалу тощо. Вони виконують важливу регулятивну функцію взаємодії читача з текстом, керування читацьким сприйманням та розумінням. Отже, текст для його повноцінного сприймання учнем має бути доступним.

У сучасній літературі сутність поняття складності тексту включає досить широкий спектр об'єктивних параметрів самого тексту, а також враховує суб'єктивні чинники, які залежать від особистості читача. Труднощі розуміння

тексту – показник, який характеризує властивості тексту, які викликають утруднення у читача під час його сприймання.

Складність власне тексту визначається на основі умовно прийнятої міри індексу *читабельності тексту*, яка включає низку кількісних і якісних показників.

До кількісних показників зарубіжні дослідники відносять: кількість слів у тексті; середню кількість складів у слові; середню кількість слів у реченні; тип речення; наявність образних слів: метафор, порівнянь, національно маркованих одиниць; обсяг експліцитної та імпліцитної інформації [2-3]. Поряд з кількісними показниками у програмі Coh-Metrix, розробленій колективом американських учених, використовуються такі якісні параметри тексту: розповідність; складність синтаксичних конструкцій; лексичний склад, зокрема, ступінь насичення тексту незнайомими для читачами словами; конкретність/абстрактність слів; когезія і так звана «глибока когезія» чи засоби «глибокого зв'язку» [4].

Складність синтаксичних конструкцій у програмі Coh-Metrix визначається кількістю простих і складних речень, а також кількістю слів перед дієсловом. Чим більш поширеним є речення, тим нижчий рівень його синтаксичної простоти. Для науково-пізнавальних текстів характерним є більш простий синтаксис речень (короткі і менш поширені речення), ніж для художніх текстів. Водночас варто взяти до уваги той факт, що чим менше слів у реченнях тексту, тим текст є менш інформативним; у ньому значно менше граматичних і смислових зв'язків між словами і реченнями.

Конкретність/абстрактність слів трактується авторами вищезазначеної програми як співвідношення кількості мовних одиниць, що позначають конкретні й абстрактні поняття. Чим більше у тексті слів з абстрактними поняттями, тим складнішим вважається текст. До групи абстрактних одиниць відносяться також таблиці, графіки, схеми, формули і т.ін. Розуміння слів з абстрактним значенням становить для молодших школярів певні труднощі. На це впливає обмежений читацький і життєвий досвід, рівень фонових знань дітей цієї вікової групи.

Когезія (зв'язність тексту) - форми зв'язку (граматичні, лексичні, синтаксичні) між окремими частинами тексту, що визначають перехід від одного контекстно-варіативного членування тексту до іншого [1, с.160]. Глибока когезія відображає реалізацію глибинних логічних зв'язків (причиново-наслідкових, просторових, часових та інших) між подіями, що відображені в тексті, коли кожна наступна подія впливає із попередньої.

Експериментально доведено [5], що, якщо *насичення тексту незнайомими словами*, спеціальними термінами становить 30% від загальної кількості слів, дорослий читач може зрозуміти лише його загальну ідею. Якщо цей показник становить 10%, він практично не впливає на розуміння загального змісту. У молодшому шкільному віці такий відсоток лексики у тексті не повинен перевищувати 3-5%. У навчальних посібниках для школярів 1-4 класів зазвичай складні, незнайомі для учнів слова маркуються спеціальними позначками з обов'язковим поясненням їх лексичного значення.

Водночас дуже часто буває так, що дитина добре знає лексичне значення того чи іншого слова, легко впізнає і вирізняє його з-поміж інших у тексті, але не розуміє значення синонімічного варіанту цього ж слова або вислову: «накивати п»ятами» (втекти»); «календула («нагідка»); «різнобарвна», («розмаїта», «строката»). Особливо це стосується текстів, де досить широко використовуються синонімія, алегорії, порівняння, метафори і т. ін. Отже, цілком очевидно, що текст з одними і тими самими параметрами складності буде мати неоднакові труднощі для різних груп читачів.

До чинників, які впливають на розуміння текстів молодшими школярами, відноситься також якість їх поліграфічного виконання (гарнітура шрифту, формат тексту; якість паперу і т.ін.). Наприклад, для учнів 1 класу шрифт має бути чітким, 16 кеглів; поля займати 40% площі сторінки, довжина рядка – від 75 до 125 мм; текст – 25-30% сторінки, решта площі мають займати ілюстрації. Зважаючи на рівень розвитку навички читання учнів, механізмів зорового сприймання, недоцільними для них є стилізація і метафоризація шрифту, розміщення тексту на кольоровому фоні.

Важливо наголосити на тому, що навчальний матеріал, крім зазначеного вище, має добиратися з урахуванням вікових особливостей сприймання художніх та інформаційних текстів у молодшому шкільному віці, які істотно впливають на рівень усвідомлення основних ідей твору, його концептуальної інформації. Серед них: складність усвідомлення дітьми природи художнього вимислу й узагальнення; труднощі у встановленні смислових контекстних відношень між окремими частинами тексту, вчинками героїв та подіями, розуміння підтексту. Молодшим школярам важко порівняти віддалені один від одного у часі фрагменти тексту через вікову відсутність діапазону часової перспективи, встановити смисловий зв'язок епізодів, що відносяться до різних героїв, узагальнити події, представлені в різних частинах тексту і т. ін.

Крім того, текстовий матеріал має відображати актуальні для молодших школярів фонові знання, емоційно-чуттєвий, соціальний досвід, враховувати сучасні пізнавальні, читацькі інтереси, інформаційні запити, цільові установки дітей, переваги, захоплення, мати цікавий, динамічний розвиток сюжету, впливати на процес формування особистості загалом.

Список використаних джерел

1. Станіслав О. В. До питання зв'язності тексту: теоретичний аспект. *Мова і культура*. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2012. Вип. 15 – Т. VI. С. 159-165.
- 2.. Automated Evaluation of Text and Discourse With Coh-Metrix / D. S. McNamara [et al.]. – Cambridge :Cambridge University Press, 2014. 285 p.
3. Automatic Recognition of Reading Levels From User Queries / X. Liu [et al.] // *Proceedings of the 27th Annual International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval*. ACM, July 25–29, 2004. Sheffield, 2004. P. 548–549.
4. A Psychological and Computational Study of Sub-Sentential Genre Recognition / P. M. McCarthy [et al.] // *JLCL*. 2009. – Vol. 24, № 1. P. 23–55.
5. Chall, J. Readability Revisited : *The NewDale-Chall Readability Formula* / J. Chall, E. Dale. Cambridge (MA) : Brookline Books, 1995. 149 p.